

GIÁO DỤC GIÁ TRỊ DI SẢN VĂN HÓA TRONG DẠY HỌC ĐỊA LÍ Ở TRƯỜNG TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

TS. NGUYỄN PHƯƠNG LIÊN - TRẦN VIỆT TÙNG*

Abstract: Education on cultural heritage is a reminder of the past which makes the value of cultural heritage penetrate the minds of each person and the whole community. In teaching geography, cultural heritage is significant and is one of the diverse and lively means of teaching. Hidden in a legacy of historical, cultural, scientific values, handed from generation to generation so it is likely to impact on the emotion, morality, to the formation of students' personality. The paper's contents refer to the heritage value education and cultural heritage values in teaching Geography in upper secondary schools

Keywords: cultural heritage, cultural heritage education, geography, forms of teaching heritage.

Giá trị của di sản văn hóa (DSVH) nói chung, di tích và danh thắng nói riêng là rất lớn; song việc bảo tồn và phát huy những giá trị của nó như thế nào để phát triển mang tính bền vững trong giai đoạn hiện nay mới là vấn đề cần được đặc biệt quan tâm đúng mức của các ngành, các cấp, nhất là những người làm công tác quản lý và giáo dục văn hóa hiện nay.

Vấn đề bảo tồn các DSVH của dân tộc luôn đi cùng với giáo dục, trong đó giáo dục DSVH là một phần không thể thiếu trong chương trình giáo dục phổ thông. Địa lí (ĐL) là môn học có nội dung phong phú cả về tự nhiên, dân cư và xã hội. Dạy học môn ĐL có điều kiện tốt để giáo dục cho học sinh (HS) tình yêu quê hương, đất nước, trong đó đặc biệt chú ý đến giáo dục giá trị di sản. Tình yêu quê hương đất nước phải được bắt nguồn từ tình yêu đối với sự vật, hiện tượng gần gũi, thân quen nơi xóm, làng của mình. Chính vì vậy, giáo viên cần tạo điều kiện cho thế hệ trẻ tìm hiểu và đánh giá đúng tiềm năng của các điều kiện tự nhiên, tài nguyên thiên nhiên của địa phương, đất nước, từ đó giúp HS hiểu đúng giá trị của di sản.

Hiện nay, việc giáo dục DSVH trong môn ĐL ngày càng được áp dụng rộng rãi dưới nhiều hình thức tổ chức và phương pháp dạy học khác nhau. Để việc giáo dục di sản cho HS đạt được hiệu quả, đòi hỏi giáo viên bộ môn phải xây dựng được chương trình, kế hoạch giáo dục sinh động với những mục tiêu cụ thể.

1. Ý nghĩa của DSVH đối với dạy - học ĐL cho HS trung học phổ thông

Trong Điều 1 của Luật DSVH: "DSVH gồm DSVH vật thể và DSVH phi vật thể, là sản phẩm tinh thần, vật chất có giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học được lưu truyền từ thế hệ này qua thế hệ khác ở nước

Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam" (1; tr 12).

DSVH được chia thành: - DSVH vật thể: "DSVH vật thể là những sản phẩm vật chất có giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học được lưu truyền lâu đời trong đời sống của các dân tộc, bao gồm các di tích lịch sử - văn hóa, các công trình xây dựng kiến trúc, mỹ thuật, các danh lam thắng cảnh, các di vật, cổ vật, bảo vật quốc gia" (1; tr 13); - DSVH phi vật thể: "sản phẩm tinh thần gắn với cộng đồng hoặc cá nhân, vật thể và không gian văn hóa liên quan, có giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học, thể hiện bản sắc của cộng đồng, không ngừng được tái tạo và được lưu truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác bằng truyền miệng, truyền nghề, trình diễn và các hình thức khác" (1; tr 14).

DSVH - dù dưới dạng vật thể hoặc phi vật thể - đều có thể sử dụng trong quá trình giáo dục, dạy học dưới hình thức tạo môi trường, tạo công cụ hoặc là nguồn cung cấp chất liệu để xây dựng nội dung dạy học, giáo dục.

Hệ thống các DSVH đóng vai trò như là "nguồn" tri thức, là phương tiện dạy học. Tuy nhiên, quá trình dạy học các di sản này còn chưa được quan tâm hoặc nếu có thường mang tính tự phát, vì vậy vai trò và thế mạnh của những DSVH chưa được khai thác đúng mức để sử dụng trong dạy học và các hoạt động giáo dục của nhà trường.

Dưới dạng công cụ, thiết bị dạy học, DSVH giúp cho quá trình học tập của HS trở nên hấp dẫn, các em hứng thú học tập và hiểu bài sâu sắc hơn, phát triển tư duy độc lập sáng tạo, giáo dục tư tưởng, đạo đức cho HS. Sử dụng DSVH trong dạy học ở trường phổ thông có nhiều ý nghĩa.

* Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên

Việc sử dụng DSVH trong dạy học tác động lớn đến tư tưởng, tình cảm của HS. Khi được tìm hiểu, tiếp cận và trải nghiệm thực tế, các em sẽ được nâng cao hiểu biết đồng thời có thái độ và hành vi đúng đắn có ý thức gìn giữ, bảo tồn và phát huy những DSVH của quê hương. Việc sử dụng DSVH trong dạy học góp phần kích thích hứng thú, giúp HS phát triển kĩ năng học tập, tự chiếm lĩnh kiến thức.

Các DSVH (vật thật hay qua phim, ảnh, tranh vẽ...) được sử dụng trong dạy học, giáo dục đều góp phần nâng cao tính trực quan, giúp người học mở rộng khả năng tiếp cận với đối tượng, hiện tượng liên quan đến bài học tồn tại trong di sản. Bên cạnh đó, DSVH cũng là phương tiện quan trọng giúp HS rèn một số kĩ năng học tập như quan sát, thu thập, xử lí thông tin qua đó tự chiếm lĩnh kiến thức cần thiết thu được trong quá trình tiếp cận với di sản; rèn kĩ năng vận dụng kiến thức liên môn đã học để giải thích những hiện tượng, sự vật có trong các DSVH.

2. Vai trò của trường phổ thông đối với việc giáo dục giá trị DSVH

Giáo dục được coi là giải pháp mang tính lâu dài và bền vững để tôn vinh và lưu truyền những giá trị vô giá của DSVH. Thông qua những hoạt động ngoại khóa, những chương trình lồng ghép trong các môn học, dần dần những giá trị cốt lõi, hồn dân tộc sẽ thâm nhập và lan tỏa từng người chủ tương lai của đất nước.

Việc sử dụng DSVH để dạy học trong nhà trường vừa mang lại những kết quả tích cực, vừa có giá trị ở phương pháp giáo dục kiến thức phổ thông theo quy định của chương trình, vừa nâng cao nhận thức và trách nhiệm của HS đối với DSVH.

Khái niệm “giáo dục di sản” có hàm nghĩa rộng hơn, gồm giáo dục DSVH (vật thể và phi vật thể), di sản thiên nhiên; giáo dục DSVH còn bao hàm cả giáo dục truyền thống. Chẳng hạn, giáo dục di sản vật thể là làm cho HS nhận diện và thực hành trong và về các di tích, công trình kiến trúc, tòa nhà lịch sử, bảo tàng, phòng trưng bày, nơi thờ tự (đình chùa, miếu mạo, nhà thờ họ, nhà thờ tôn giáo), công viên, cảnh quan và các hiện vật lịch sử hay hiện vật văn hóa. Tất cả đều là những điểm di tích lịch sử rất quý để HS trải nghiệm. Nhưng vấn đề chính là cung cấp chất lượng tiếp cận giáo dục như thế nào về các di tích lịch sử này mà thông qua đó giáo dục được những giá trị truyền thống lịch sử.

Việc giáo dục DSVH cho HS có ảnh hưởng trực tiếp tới sự hình thành nhân cách, sự phát triển toàn diện của người học. Giáo dục trong nhà trường là một hoạt động mang tính sư phạm, có tính chuyên môn cao. Các nội dung giáo dục di sản trong nhà

trường cần phải chú ý đến từng lứa tuổi của HS để từ đó có những hoạt động giáo dục phù hợp nhằm phát huy tính chủ động, sáng tạo của các em, tổ chức các hoạt động hấp dẫn, sinh động, phù hợp với tâm lí, sức khỏe và hứng thú của HS, như: xây dựng chương trình giáo dục giúp các em tìm hiểu về các giá trị của di sản thông qua việc làm và trình chiếu các bộ phim khoa học, tài liệu về DSVH, giúp cho các em có một cái nhìn đa chiều trong việc gìn giữ và bảo vệ di sản.

3. Một số hình thức tổ chức dạy học giáo dục giá trị DSVH cho HS trong dạy học ĐL ở trường trung học phổ thông

Để đảm bảo việc sử dụng di sản trong dạy học ĐL ở trường phổ thông phù hợp, khả thi và bền vững thì nội dung lựa chọn sử dụng trong dạy học và các hoạt động giáo dục cần có sự linh hoạt, phù hợp với văn hóa địa phương và dân tộc, phù hợp với mọi điều kiện của nhà trường và mọi đối tượng HS. Quan niệm dạy học là “lấy HS và hoạt động học làm trung tâm”, tận dụng khai thác nguồn học liệu tại chỗ là những DSVH gần gũi, xung quanh môi trường sống, dễ hiểu với HS và sử dụng những kinh nghiệm và tri thức của người địa phương.

Việc đổi mới phương pháp tiếp cận di sản thông qua các hoạt động trong và ngoài giờ lên lớp đã góp phần giúp HS tự chủ, năng động, sáng tạo, khám phá - không theo mô hình học thuộc lòng, hỏi đáp, thi chám điểm. Có thể tổ chức dạy học giáo dục giá trị DSVH cho HS bằng các hình thức sau:

- *Câu lạc bộ yêu ĐL*: vừa tạo ra một sân chơi lành mạnh cho HS, vừa cung cấp cho HS những kiến thức lí thú về ĐL. Đồng thời, giáo dục cho các em tình yêu thiên nhiên, yêu quê hương đất nước, gìn giữ và phát huy các giá trị văn hóa của dân tộc.

- *Tổ chức triển lãm ĐL*: Đây là hình thức tổ chức trưng bày các sự vật, hiện tượng ĐL hay các sản phẩm khác nhau trong hoạt động xã hội của HS tại một địa điểm nhất định, nhằm mục đích giới thiệu, quảng bá đến tất cả các HS trong nhà trường và cộng đồng. Việc gìn giữ, bảo tồn và phát huy các giá trị DSVH không chỉ là hoạt động cất giữ, bảo vệ cho khỏi thất lạc, mai một tài sản, nhằm mục đích giữ gìn bản sắc dân tộc hoặc tự tôn vinh dân tộc, mà còn cần phải làm cho các DSVH “sống” lại, làm cho các giá trị đó tồn tại trong đời sống xã hội hiện đại. Hình thức hoạt động này giúp các em tiếp cận với DSVH qua các tranh ảnh, mẫu vật từ đó, các em sẽ có dịp trao đổi những hiểu biết của mình về di sản.

- *Tổ chức tham quan ĐL - trải nghiệm di sản*: Tham quan ĐL là một hình thức tổ chức dạy học ngoài lớp

giúp HS được học ngoài hiện trường, thực tế như bảo tàng, các di tích lịch sử văn hóa, làng nghề truyền thống... Theo tác giả Nguyễn Đức Vũ và Phạm Thị Sen: “Tham quan có tác dụng nhiều mặt đối với sự phát triển của HS, các em có điều kiện tiếp xúc trực tiếp với các nội dung đã được học ở trên lớp nắm bài học cụ thể hơn, liên hệ thực tế với bài học, phát triển các kĩ năng, bồi dưỡng hứng thú học tập...” (2; tr 97).

Khuyến khích các hoạt động trải nghiệm của HS là đặc điểm nổi bật của phương pháp giáo dục trải nghiệm di sản. Phương pháp này chủ yếu tạo ra nhiều hoạt động liên tiếp cho HS khám phá từng bước di sản. HS không phải học thuộc lòng ý nghĩa hay giá trị của mỗi di sản mà các em được rèn luyện óc quan sát, cách miêu tả hay cách phỏng vấn các chủ thể văn hóa về di sản mà mình đang quan tâm. HS làm quen với các phương pháp nghiên cứu, thu thập, thảo luận và xử lý thông tin, trình bày bằng phương thức đa dạng như triển lãm, thuyết trình, báo tường, kịch nói... các kết quả tìm hiểu của mình hay nhóm mình. Sự đam mê, chủ động khám phá sẽ dẫn các em đến sự sáng tạo. Hoạt động trải nghiệm di sản là một môi trường rèn luyện kĩ năng sống cho HS một cách bổ ích, thiết thực, hấp dẫn và sinh động nhất.

- *Tiến hành bài học tại nơi có di sản*: Bài học là hình thức tổ chức cơ bản của việc dạy học ở trường phổ thông. Bài học không chỉ tiến hành ở trên lớp mà còn có thể tiến hành ở nơi có di sản (thực địa). Bài học tại thực địa có ý nghĩa rất lớn đối với HS. Khi tiến hành bài học tại đây, HS sẽ được quan sát các dấu vết, mảnh vụn của quá khứ để bổ sung, cụ thể hoá những kiến thức các em đang nghiên cứu, giúp các em phát triển trí tưởng tượng, đa dạng hoá hoạt động nhận thức, gây hứng thú học tập bộ môn. Tiến hành học tại thực địa là phương thức dạy học gắn với đời sống, có tác dụng nâng cao hiểu biết về kiến thức môn học, về văn hoá, giáo dục lòng yêu quê hương, đất nước, óc thẩm mỹ cho các em.

- *Tổ chức thi tìm hiểu về di sản*: Đây là một hoạt động ngoại khoá rất quan trọng, một biện pháp để thực hiện “gắn nhà trường với đời sống xã hội”, giúp HS được quan sát trực tiếp, “sinh động” cuộc sống xung quanh như là một nguồn kiến thức “ngoài sách vở”. Hình thức thực hiện có thể theo nhiều cách khác nhau: thi dưới dạng sân khấu hóa, thi viết bài, thi hùng biện...

* * *

Các di sản nói chung, DSVH nói riêng có vai trò vô cùng quan trọng trong sự phát triển của xã hội hiện đại. Tuy nhiên, để các di sản thực sự có ý nghĩa thì việc giữ gìn, bảo tồn cần được đặt lên hàng đầu. Vì vậy, giáo dục giá trị di sản trong nhà trường phổ thông

thông qua giảng dạy các môn văn hóa (trong đó có môn *ĐL*) trong nhà trường là việc làm thực sự cần thiết và có ý nghĩa thực tiễn. Trong quá trình dạy học *ĐL*, việc lồng ghép nội dung kiến thức giáo dục di sản vào trong mỗi bài học, hoặc tổ chức các buổi tham quan - ngoại khoá sẽ giúp HS được tiếp cận một cách gần hơn với di sản, giúp phát triển ở HS kĩ năng tự học tập, tự chiếm lĩnh kiến thức và kích thích hứng thú học tập, để từ đó biết giữ gìn, bảo tồn và phát huy bản sắc văn hoá dân tộc. □

(1) **Luật Di sản văn hóa và văn bản hướng dẫn thi hành**. NXB Chính trị Quốc gia - Sự thật, H. 2003.

(2) Nguyễn Đức Vũ - Phạm Thị Sen. **Đổi mới phương pháp dạy học Địa lí ở trường trung học phổ thông**. NXB Giáo dục, H. 2004.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ GD-ĐT, UNESCO. **Di sản trong dạy học địa lí**, Hà Nội. 2012.
2. Đặng Văn Đức - Nguyễn Thu Hằng. **Phương pháp dạy học Địa lí theo hướng tích cực**. NXB Đại học Sư phạm, H. 2006.
3. Nguyễn Dược - Nguyễn Trọng Phúc. **Lí luận dạy học địa lí**. NXB Đại học Sư phạm, H. 2010.

Tích hợp nhiệm vụ giáo dục...

(Tiếp theo trang 49)

môi trường, qua đó các em có ý thức sâu sắc hơn trong việc bảo vệ môi trường sống. Đồng thời HS cũng nắm bắt kiến thức một cách tốt hơn và độ bền kiến thức cũng lâu hơn. Thiết nghĩ nếu triển khai một cách đồng bộ thì không những giúp HS yêu thích khoa học bộ môn mà còn có tác dụng tích cực trong việc giáo dục ý thức bảo vệ môi trường, đồng thời hiệu quả của việc dạy và học HH cũng được nâng cao. □

Tài liệu tham khảo

1. Dự án Việt - Bỉ. **Lí luận cơ bản một số kĩ thuật và phương pháp dạy học tích cực**, H. 2010.
2. Lê Xuân Trọng. **Hóa học 10 - Nâng cao**. NXB Giáo dục, H. 2009.
3. Lê Xuân Trọng. **Hóa học 12 - Nâng cao**. NXB Giáo dục, H. 2009.
4. Nguyễn Xuân Trường. **Sử dụng bài tập trong dạy học hóa học ở trường phổ thông**. NXB Giáo dục, H. 2006.
5. Ban chấp hành Trung ương. **Nghị quyết số 29-NQ/TW ngày 4/11/2013 về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo**.